

aktüel Arkeoloji

Mayıs-Haziran 2011 5 TL Kıbrıs 11 TL

2 YILLIK ARKEOLOJİ
MÜZE KART
HEDİYE

NEOLİTİK ANADOLU
UYGARLIĞIN BİLİNÇALTI

Dünyanın En Eski Tapınağı

GÖBEKLİ TEPE

 Tüpras

ISSN 1307-5756
9 771307 575003 26

ÇATALHÖYÜK - ÇAYÖNÜ - AŞIKLI - VERİMLİ HİLAL - NEVALI ÇÖRİ - HALLANÇEMİ - KÖRTİKTEPE - BONCUKLU

GÖBEKLİ TEPE

Dünyanın en eski anıtı
İnsanlığın ilk tapınağı

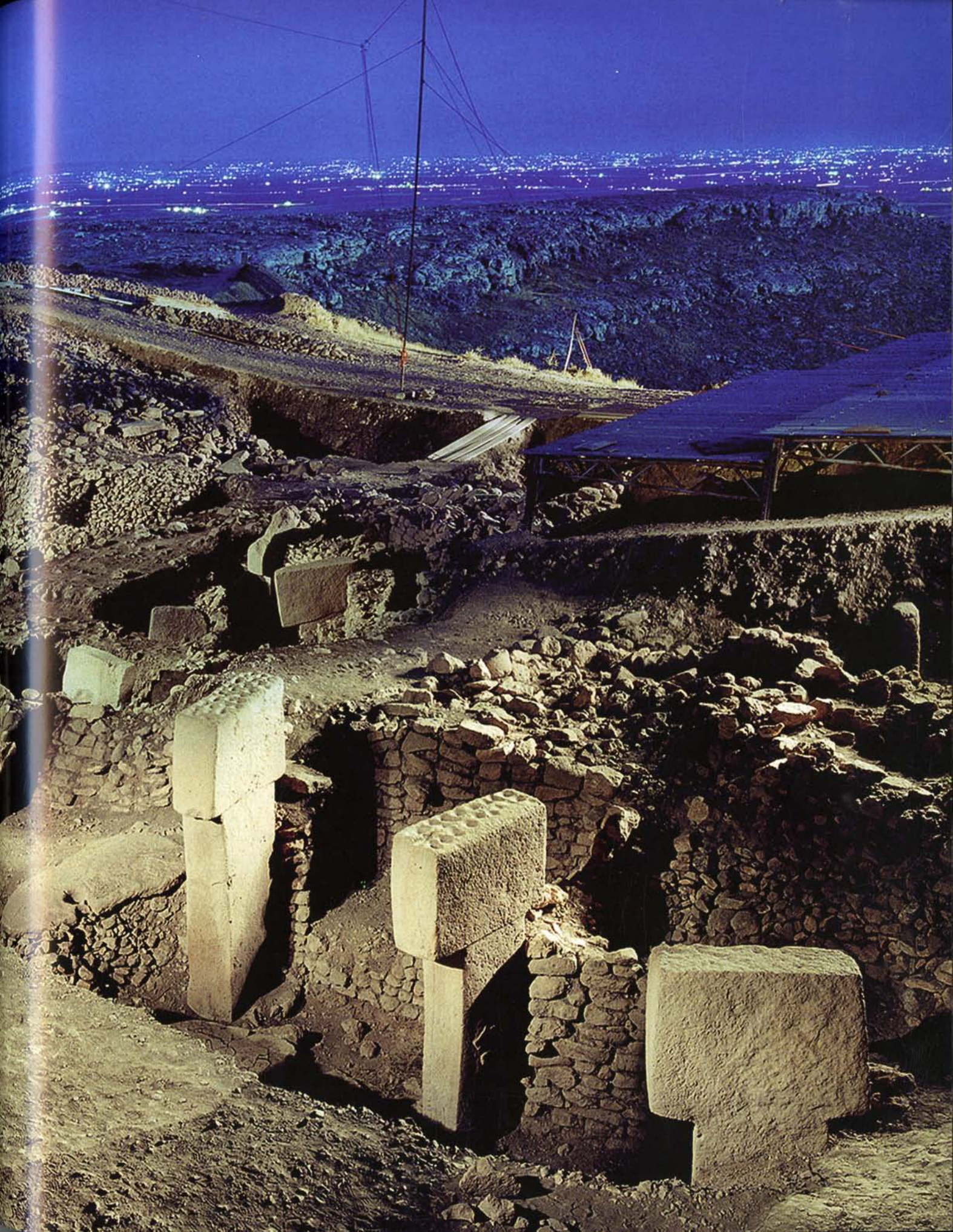
Yakın Doğu'da, Buzul Çağının hemen sonunda, yeni bir yaşam biçimi gün ışığına çıktı. Yiyecek arayan değil, üreten bir kültürün dünyası NEOLİTİK YAŞAM. İnsanoğlunun tarihindeki bu hayati anlama sahip olan değişimle birlikte inanç sistemleri de değişti. Artık hayvanlar insanoğlunun dünyasına hâkim değildi, insanoğlu kendini merkezi nokta haline dönüştürdü.

Bu fotoğraf Ahmet Yazman'ın yönettiği "Dünyanın İlk Tapınağı" isimli belgeselden alınmıştır.

Şanlıurfa'ya 15 kilometre uzaklıkta yer alan Göbekli Tepe'de, MÖ yaklaşık 9600-8000 yılları arasındaki döneme tarihlenen anıtsal mimarı, halen avcı toplayıcı olan insanların kült merkezi olarak uygarlık tarihine yepyeni bir ufuk açtı. Göbekli Tepe ile birlikte şimdiye kadar bildiğimiz herşeyin değişebileceğini öğrendik.

Göbekli Tepe’de toplananlar ve kutlama yapanlar kimlerdi? Göbekli Tepe, bugüne kadar tapınak alanı rolünü NEDEN tek başına üstlenmişti. Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem ritüel topluluklarına ve inançların ortak alt yapısına ışık tutan Göbekli Tepe, oldukça gelişmiş ve farklı inanç sistemlerine sahip olan avcı toplayıcı topluluklar için NEDEN dini bir merkez olmuştu. Göbekli Tepe’deki anıtsal dini mimari, tarihteki kilit olaylardan biri olan tarım ve hayvancılık hakkındaki kanılarımızı derinden değiştirdi.

Minyatür akbaba betimi

Önce Kutsal Alanlar Sonra Kentler Kuruldu

Oliver DIETRICH / Çiğdem KÖKSAL-SCHMIDT / Cihat KÜRKÇÜOĞLU / Jens NOTROFF / Klaus SCHMIDT
Alman Arkeoloji Enstitüsü, Doğu Bilimleri Bölümü, Berlin Fotoğraflar; Göbekli Tepe Kazı Arşivi

Buzul Çağı sanatlarıyla birlikte Paleolitik Dönem insanı, çok yönlü ruhsal dünyalarına ait etkileyici kanıtlar ortaya bıraktılar. Doğal kutsal alanlar; özellikle kaya sığınaklarına benzeyen doğal oluşumlar, mağaralar veya belirli ağaçlar, muhtemelen belirli ritüellerin gerçekleştirilmesi için kullanılan yerlerdi. Bu dönem, “Buzul Çağı Avcılarının Büyük Çağı” idi. Hayvanlar manevi dünyaya hâkim olmuşlar, betimlemeleri mağara duvarlarında ve taş-tan, kemikten, fildişinden yapılan nesnelerin üzerinde yerini almıştı. İnsan betimlemeleri oldukça nadir kullanılırdı ve hayvanlarla karşılaştırıldığı zaman çok da önemli değildi.

Yakın Doğu’da, Buzul Çağının sona ermesinin hemen ardından, yeni bir yaşam biçimi gün ışığına çıktı: Yiyecek üreten bir kültür dünyası, yaşamın Neolitik yönü... İnsanlık tarihinde, bu hayati anlam taşıyan değişimle birlikte inanç sistemleri de değişti. Artık insanoğlunun dünyasına hayvanlar hâkim değildi, yaşamın en önemli noktasında insanoğlunun kendisi duruyordu. Bu, son 20 yıl içinde yürütülen, Yakın Doğu’daki

Neolitikleşme konusundaki araştırmaların ortaya çıkardığı önemli verilerden sadece biri.

K. Kenyon’un Jericho’da (Filistin’de Tell es Sultan olarak da adlandırılan höyük) yürüttüğü ve sonraki araştırmalara temel oluşturan çalışmalarından sonra, yiyecek üretiminin kökeni Güney Levant’ta araştırıldı. Güney Irak’ta Jarmo’da, Linda ve Robert Braidwood’un araştırmalarıyla, tüm dikkatler Verimli Hilal’in kuzeydoğu noktasında veya R. Braidwood’un deyimiyle “tepelik yamaçlarında” toplandı. Son zamanlarda, Fırat ve Tigris’in orta ve üst uzantısının ve Toros Dağları’nın yamaçlarının, kısacası Yukarı Mezopotamya’nın, yeni yaşamın kaynağını oluşturacak bir potansiyele sahip olduğu daha da anlaşılır bir hal aldı. Bu bölge, daha sonra “evcilleştirilecek” olan birçok bitkinin, yabani biçimleriyle kaplanan bir bölgedeydi.

Aynı zamanda, insanoğlunun tarihinde önemli değişimlerin ortaya çıkmasını sağlayan sebeplerin araştırılması, yeni bir keşfi de ortaya çıkardı. İlk önce, insanoğlunun maddi gereksinimleri ve tarımın ortaya çıkışı arasındaki doğrudan ilişki saptandı. V. G. Childe, öne sürdüğü ve bugün halen popüler olan “Neolitik Devrim” terimiyle, insanların “çiftçi” olarak yerleşime itilmesindeki en önemli etkenin iklim değişikliği olduğunu öne sürülmüştür. Onun görüşüne göre, artan nüfusun baskısı, onları yiyecek üretimi sağlamak amacıyla yeni yollar aramaya zorlamış, kuraklık ise insanları birlik olmaya yöneltmiştir.

Braidwood’un Kuzey Mezopotamya’daki araştırmalarıyla birlikte, bu bölgenin Neolitikleşme sürecinde doğal bir alt yapıyı oluşturduğu belirginleşmiştir. Aynı zamanda bu bölge, değişimin neden ve nasıl bu alanda ortaya çıktığını anlamamıza da yardımcı olur. Uygun açılarda kazılan hemen hemen her 10. ve 9. binyıl yerleşiminin; ziyafetler gibi, toplumsal ve dinsel amaçlı faaliyetler için kullanılan, açık alanlar veya özel binalar

Yabandomuzu heykeli

B yapısının merkezi
dikilitaşlar arasında 9
no'lu dikilitaştaki tilki
kabartması

Göbekli Tepe'deki yapıların belirli bir kullanımdan sonra kasıtlı olarak doldurulması, tapınak alanının kullanım ömrü sona erdiğinde, gömülüşü olarak kabul edilebilir. Doldurma, yumruk büyüklüğündeki kireçtaşı parçalar ve küçük çakmaktaşı parçaları atılarak yapılmıştı. Dolgudan elde edilen kemikler burada ayrıca büyük bir ziyafetin gerçekleştiğini göstermiştir.

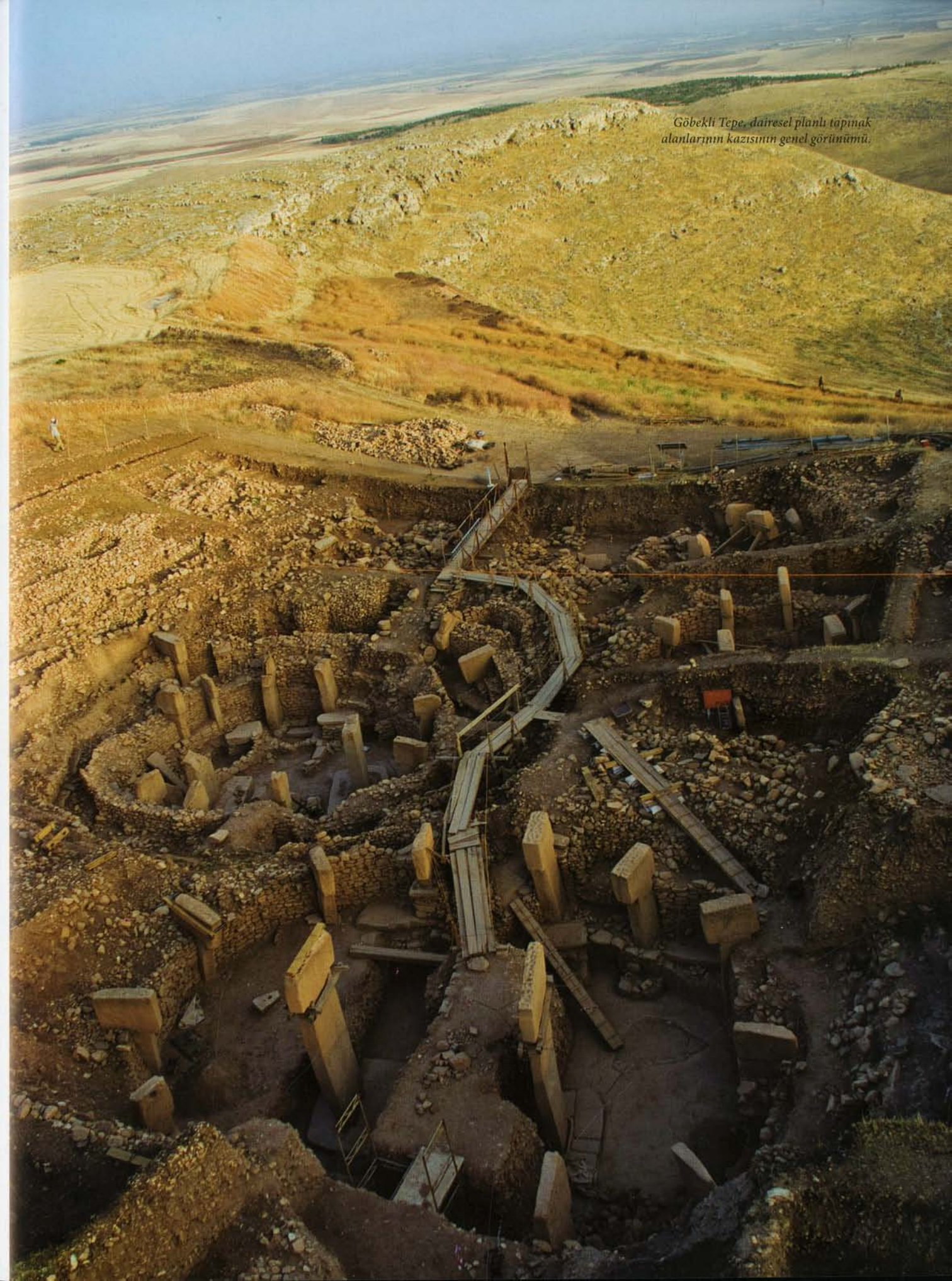
gibi farklı mekânsal bölümlere sahip olduğu görülmüştür. Bu, bugüne kadar varlığından bile haberi olunmayan sosyal karmaşanın boyutuna tanıklık eder. Özellikle kültle ilişkili olan ve halen avcı toplayıcı olan toplumlara ait olduğu görülen yapıların anıtsallığı ve zengin ikonografisi, dikkatleri çeker. Bu durum, J. Cauvin tarafından açıkça belirtildiği gibi, düşünce yapısı ve sosyal yapıların, yiyecek üretimine yöneldikten sonra değil daha önce değişmeye başladığını ortaya koyar.

Neolitikleşme sürecine ilişkin düşüncelerimizin değişmesine yardımcı olan merkezi öneme sahip bu alan, Türkiye'nin güneydoğusunda yer alır. Fırat bölgesinde, Şanlıurfa'nın kuzeydoğusuna 15 kilometre uzaklıkta yer alan Göbekli Tepede, 1995 yılından bu yana Alman Arkeoloji Enstitüsü'nden Klaus Schmidt başkanlığında sürdürülen kazı çalışmaları, MÖ yaklaşık 9600-8000 yılları arasına, Erken ve Orta Çanak Çömleksiz Neolitik Döneme tarihlenen, tamamen beklenmedik anıtsal bir mimariyi gün ışığına çıkarmıştır. Civarında yerleşim

yapılarının yer almaması, Göbekli Tepe'nin sadece kutsal alan rolünü üstlendiğini gösterir. Göbekli Tepe, halen avcı toplayıcı olarak yaşamlarını sürdüren insanların kült merkezini oluşturmuştur.

Dairesel yapıların içindeki daha uzun iki dikilitaşın etrafına yerleştirilen devasa T-biçimli dikilitaşlarla oluşturulmuş anıtsal mimarinin yaratıldığı bu alan, Çanak-Çömleksiz Neolitik Döneme tarihlenen eski bir tabaka ile tanımlanır. Daha erken evre (Tabaka II, Erken ve Orta Çanak Çömleksiz Neolitik B), genellikle sadece iki küçük merkezi dikilitaş içeren veya hiç dikilitaş içermeyen daha küçük dikdörtgen yapılardan meydana gelir. Dikilitaşlar, duvarlar ve sekiler aracılığıyla birbirleriyle bağlantılıdır ve sadece hayvan motifleriyle süslenmemişlerdir. Bazı durumlarda, bunların stilize insan benzeri varlıkları betimleyen heykeller olduğunu gösterir nitelikte eller ve kollarla dekore edilmişlerdir. Soyut, özel bir şahsa ait olmayan bu T-biçimli varlıklar, büyük olasılıkla olağandışı bir

Göbekli Tepe, dairesel planlı tapınak
alanlarının kazısının genel görünümü.

İnsan biçimli totem direği

"Buzul Çağı Avcılarının Büyük Çağıydı". Oldukça nadir kullanılan insan betimlemelerine karşın, hayvanlar avcılarının ruhani dünyalarına hakim olmuştu ve betimlemeler mağara duvarlarına veya taşan, kemikten, fildişinden yapılan nesnelerin üzerine işlenirdi.

Bu ziyafetlerin dini gerekçeleri olsa da anıtsal yapıları inşa etmek için, geniş çevrelerden çeşitli insanları biraraya toplamak için yapılmış olmalıydı. Etnografik veriler, birkaç farklı grubun ürünlerini ve hatta eşlerini değiştirdikleri bu buluşma için festivaller yapıldığını gösterir.

dünyaya aittir. Bu dairesel yapılar, bir süre kullanım gördükten sonra kasıtlı bir şekilde hızlıca gömülmüşlerdir.

Yeraltı radarını da içeren jeomanyetik yüzey araştırması, daha eski yuvarlak megalitik yapıların tepenin belli bir kısmında sınırlandırılmamış olduğunu ve tüm alana yayıldığını kanıtlamıştır. Sayısı ondan fazla olan büyük yapılar, jeofizik haritasında yerini almıştır. Höyüğün yüzeyinde, daha sonraki yapıların yer almış olabileceği birkaç alanın, kesin sınırları harita üzerinde belli olmadığından, toplamda en az yirmi yapının Göbekli Tepe'yi kaplamış olduğu görünür.

Kazı çalışmaları yapılan A-G yapıları ve bu yapıların her bir dikilitaşı, ortaya çıkarılışlarına göre numaralandırılmışlardır. Halen sadece bir kısmı kazılabilmiş olan A Yapısı, Dikilitaş I üzerinde görüldüğü gibi, aralarında yaklaşık 17 hayvanın yer aldığı bir "ağ" benzeri, iç içe girmiş yılanların da yer aldığı gizemli kabartmaları ortaya koyar. İnsansı özellikleri ile akıllara yerleşen T-biçimli dikilitaşların gövdesinde, daha fazla yılan ve iki paralel şerit vardır. Bu özellik Tabaka III ve II'de yer alan birçok dikilitaşın üzerinde yer alır ve bu izler, şal benzeri bir giysiye ait olmalıdır. Yılanlar, bu yapıya hâkim olan hayvanlardır.

B Yapısı'nda bu rolü tilkiler üstlenir. Merkezi dikilitaşların her birinin ön yüzünde, yapının güneydoğusundaki girişine doğru zıplayan birer erkek tilki tasviri vardır. Kazı çalışmaları sırasında, bu merkezi dikilitaşların arasında yer alan zemin

seviyesine ulaşılmıştır. Orada, Dikilitaş 9'un önündeki zemin üzerine oturtulan sığ kireçtaşı plakayla birlikte mozaik döşemeli zeminin kazısı yapılmıştır. Açığa çıkarılan bu zemin, burada gerçekleştirilen ayınların bir parçası olarak, yapılan sunularla ilişkili bir ipucu olarak kabul edilebilir.

C Yapısı'nın merkezi dikilitaşları (Dikilitaş 35 ve 37), antik dönemde tahrip edilmiştir. Burada sırf bu tahribatı gerçekleştirmek için açılan geniş bir çukurla karşılaşmıştır ve atılan parçalar çukurun alt kısmında bulunmuştur. Çukura atılmış olarak bulunan bu parçaların lazerle taranması sonucunda ortaya çıkan veri, 5 metrelik bir yüksekliğe sahip olan Dikilitaş 35'in daha önce bir onarım geçirmiş olabileceğine yöneliktir. Burada tamamen ortaya çıkarılan zeminin, dikkatli bir şekilde düzleştirilmiş olan doğal bir ana kaya olduğu görülmüştür. Merkezi dikilitaşların yerleştirilebilmesi için gerekli olan iki kaide de doğal kaya işlenerek oluşturulmuştur. C Yapısı'nda, kabartmaların yanı sıra üç (ya da muhtemelen dört) konsantrik duvar halkası ve dikilitaşlarla da karşılaşmıştır. Ana temada yaban domuzu tasvirleri hâkimdir. Dikilitaş 27'de, yaban domuzunun yer aldığı kabartmanın yanında, yırtıcı bir hayvan tasviri içeren muhteşem bir kabartma daha yer alır. Hem hayvan hem de dikilitaş tek parça taştan yapılmıştır. Bu yapının T-biçimli dikilitaşlarının üzerinde çok sayıda yaban domuzunun yer alması, diğer bulgularla da paralellik gösterir. Bugüne kadar ortaya çıkarılan birçok yaban domuzu heykeltıraşlık eseri C Yapısı'nda bulunmuştur. İlginç olan, bu yapının dikilitaşları üzerinde hiç yılan tasviri olmamasıdır. Sadece tek bir yılan kabartması, yapının güney bölümünde yer alan yatay taş levhalardan biri üzerinde görülür.

Yapılar arasında en geniş ve en iyi korunmuş olan yapı, B ve C yapılarının kuzeyinde bulunan D Yapısı'dır. Neolitik Çağa tarihlenen yapı, kullananlar tarafından daha önce tamir edilmeye çalışılmış olan birkaç hasar dışında mükemmel korunmuştur. Burada devasa bü-

Yırtıcı hayvan başı, kurt veya köpek cinsi olduğu düşünülmektedir.

Kirpiye benzeyen minyatür hayvan figürünü. Eski doğunun hayvan mühürlerini anımsatır. Sağ: MÖ 9500 - 8000 yılları arasındaki döneme tarihlenen I. tabakada ele geçmiş yaban domuzu figürünü-Şanlıurfa Müzesi

Sol: Alçak kabartma insan figürünü. Olasılıkla bükük duran bir kişiyi betimleyen figürün kompozisyonu tam olarak anlaşılamamaktadır. Sağ: İnsan yüzü biçimli kabartma.

yüklükte iki merkezi dikilitaş ve büyük ihtimalle çevre duvarlarda 12 dikilitaş yer almıştır. Bugüne kadar bu dikilitaşlardan 11 tanesi ortaya çıkarılmıştır, bir diğeri ise olasılıkla kuzeydeki yıkıntıların arasında gizlidir. D Yapısı'nda, tilki ve yılan betimlemeleri ortaktır, fakat bu yapıda geniş bir figür çeşitliliği vardır. Bu tasvirler arasında yaban domuzları, öküzler, ceylanlar, yabaneşekleri ve etçil (carnivore) bir hayvan - ki muhtemelen bu bir kedigildir -, turnalar, leylekler, ibis ve ördek gibi kuşlar da yer alır.

Bu tasvirlerin birkaçının hikâyesel özelliğini, batı tarafındaki tüm yüzeyi çeşitli temalarla süslenen Dikilitaş 43 ortaya koyar. Buradaki hâkim figür, sağ kanadıyla ileriye işaret eden ve sol kanadını yukarı kaldıran büyük bir akbabadır. Olasılıkla bu hareket, sağ kanadın ucunda görülebilen göğü ya da dünyayı hedef almıştır. Akbabanın sağına doğru, ibis olduğu düşünülen başka bir kuş, bir yılan, H-biçimli iki sembol ve bazı kümes hayvanları betimlenir. Dikilitaş 43'ün gövdesinde ise başka hayvanlar yer alır. Burada, sahneye büyük bir akrep ve başka bir kuşun baş ve boyun kısmı hâkimdir. Kuşun boynunun sağına doğru ilginç bir konunun işlendiği görülür. Dikilitaş tahrip olmuş olsa da üzerinde yer alan, ereksiyon halindeki penisi ile başsız bir insan figürü oldukça belirgindir. Tasvir edilen bu kişinin durumu, ona eşlik eden akrepler, yılanlar ve akbabalardan dolayı vahşice bir ölümü simgelemez. Bu dikilitaş üzerindeki tasvirlerin işleniş biçimi, Neolitik Çağ mitolojisinin ne kadar etkileyici zenginlikte ancak bizim bilgilerimizin halen ne kadar kısıtlı olduğunu bir kanıttır.

Merkezi dikilitaşların (Dikilitaş 18 ve Dikilitaş 31) üst kısımları uzun yıllardır açıkta kalmıştır. Her ikisinde de kabartma şeklinde omuz atkısı ve kollar tasvir edilmiştir. Doğuda yer alan Dikilitaş 18'in sağ kolu üzerinde bir tilki görülür. Göğüs kısmında ise bugüne kadar anlamları çözilemeyen yarım

ay, disk ve karşılıklı duran iki motif yer alır. Batıda yer alan Dikilitaş 31, bukranyum (öküz başı) biçiminde bir gerdanlık takmıştır. Eğimin neden olduğu basınca bağlı olarak, her iki dikilitaş da eğik bir pozisyonda durur. Bu dikilitaşların kazıları ancak dengeleri sağlandıktan sonra mümkün olmuştur ve zemin seviyesine 2009 yılında ulaşılmıştır. C Yapısı'nda olduğu gibi, burada da doğal ana kaya dikkatli bir şekilde düzleştirilmiş ve T-biçimli dikilitaşların dikildiği iki dikilitaş kaidesi yine yapının ortasına doğal ana kayadan işlenerek yapılmıştır. Bu dikilitaşların her ikisi de yaklaşık 5,5 metre boyutlarında nefes kesici bir yüksekliğe sahiptir ve herhangi bir tahribatla karşılaşmamışlardır.

Son zamanlarda dikilitaş gövdelerinin bugüne kadar gizli kalmış olan alt kısmı da ortaya çıkarılmıştır. Her iki dikilitaş üzerinde de kolların ve ellerin ortaya çıkmış olması şaşırtıcı

MÖ 8800-8000 yıllarına ait olan II. tabakada bulunmuş ayakta duran küçük insan heykelciği, kireç taşı Şanlıurfa Müzesi

Açığa çıkan ilk yapıda yaklaşık 17 hayvanın yer aldığı bir "ağ" gibi, birbirine girmiş yılanların "duvar örtüsü" de yer alır. Bu yapının hükmeden hayvanı yılanlardır. İnsan biçimli özelliği ile akıllara yerleşen T-biçimli dikilitaşların gövdesinde, çok daha fazla yılan ve iki paralel şerit vardır. Şal benzeri bir giysiye ait olması gereken bu izler, birçok dikilitaşın üzerinde görülür.

değildir, ancak hiç beklenmedik bir keşif gerçekleştirilmiştir. Her iki dikilitaşın da kollarının altında düz kabartma şeklinde yapılmış olan kemerler vardır. Her ikisinde de kemer tokası görülür ve doğudaki dikilitaş üzerinde H ve C-biçimli sembollerden oluşan bazı süslemeler de yer alır. Daha da ilginç olanı, her iki kemer üzerinden de birer peştamalın aşağı sarılarak genital bölgeyi kapatmış olmasıdır. Tilki derisinden olduğu anlaşılabilen bu peştemallar, heykellerin genital bölgelerini kapattığından, bu iki bireyin cinsiyeti hakkında bilgi sahibi olamıyoruz. Ancak Nevalı Çori Çanak Çömleksiz Neolitik yerleşiminde bulunan kemerli kil figürinlerin her zaman erkek olmasından yola çıkarak, D Yapısı'ndaki heykellerin de

büyük ihtimalle erkekleri tasvir ettiğini düşünüyoruz.

D Yapısı'nın merkezi dikilitaşlarının üzerinde sadece insan kollarının ve ellerinin değil, aynı zamanda kemer ve peştemallerin de belirtilmiş olması, bu T-biçimli dikilitaşların antropomorfik kimliğe sahip oldukları düşüncesini kesinleştirir. Fakat kimdir bunlar? Yüzleri hiç işlenmediği için, bu varlıkların, bugüne kadar anlaşılamayan bazı amaçlar doğrultusunda Göbekli Tepede bir araya gelen doğaüstü güçlerle ilişkili oldukları düşünülür. Gayri şahsi özellikleri, özellikle daha geç zamanlardaki dini tabulara bağlı olan portre eksikliğini hatırlatır. Kimlikleri ve içerdikleri anlamlar, Erken Neolitik Döneme tarihlenen doğal boyutlardaki erkek heykelleri ile karşılaştırıldığında, belirgin bir şekilde fark gösterir. Urfa heykeli olarak adlandırılan bu doğal büyüklükteki heykelin yüzü vardır ve gözleri siyah obsidyen parçalarının eklendiği derin deliklerle belirtilmiştir. Gözlerin ve burnun altında ağzın betimlenmemiş olduğu dikkati çeker. Ayrıca, V-biçimindeki gerdanlığı göz önünde bulundurulmazsa heykelin tamamen çıplak olduğu da görülür. Tam olarak belirgin değildir ancak elleriyle fallusu (erkeklik organı) tuttuğu düşünülür. Bacakları betimlenmemiştir, gövdesinin altında heykelin yere kolaylıkla sabitlenebilmesini sağlayan konik bir çıkıntı vardır. Göbekli Tepede ayrıca Urfa'da bulunan erkek heykeline benzeyen heykeltraşlık eserlerinin bir parçası olduğu görülen ve kireçtaştan yapılmış, doğal büyüklükte birçok insan başı da bulunmuştur.

Başlarda görülen kırıklar, bunların orijinalde büyük olasılıkla daha büyük heykellerin birer parçası olduklarını düşündürür. Bu başlardan bazıları, yapıların dolgusu arasında bulunmuş olması ilginçtir ve alanların üstünün kapatılması sırasında merkezi dikilitaşların altına kasıtlı olarak yerleştirilmişlerdir. Bu, Jericho (Filistin), Ain Ghazal (Ürdün) ve Tell Asvad (Suriye) gibi, Çanak Çömleksiz Neolitik Döneme ait diğer yerleşimlerden bilinen kült uygulamasını bize hatırlatır. Ölen kişilerin kafatası gövdelerinden ayrılmış ve muhtemelen atalarının bir kültü olarak alçıyla "yeni" bir yüz oluşturulmuştur. Dekore edilmiş olan bu kafatasları bir süre sonra, Göbekli Tepedeki heykel başları gibi yeniden gömülmüşlerdir. Eğer ki bu başların ve doğal büyüklükteki heykellerin ataları betimlediğini düşünürsek, anıtsal T-biçimli dikilitaşların daha farklı, daha büyük ve daha güçlü birşeyleri simgelediği açıktır. Belki de bunları sadece tanrılarla sınırlandırabiliriz.

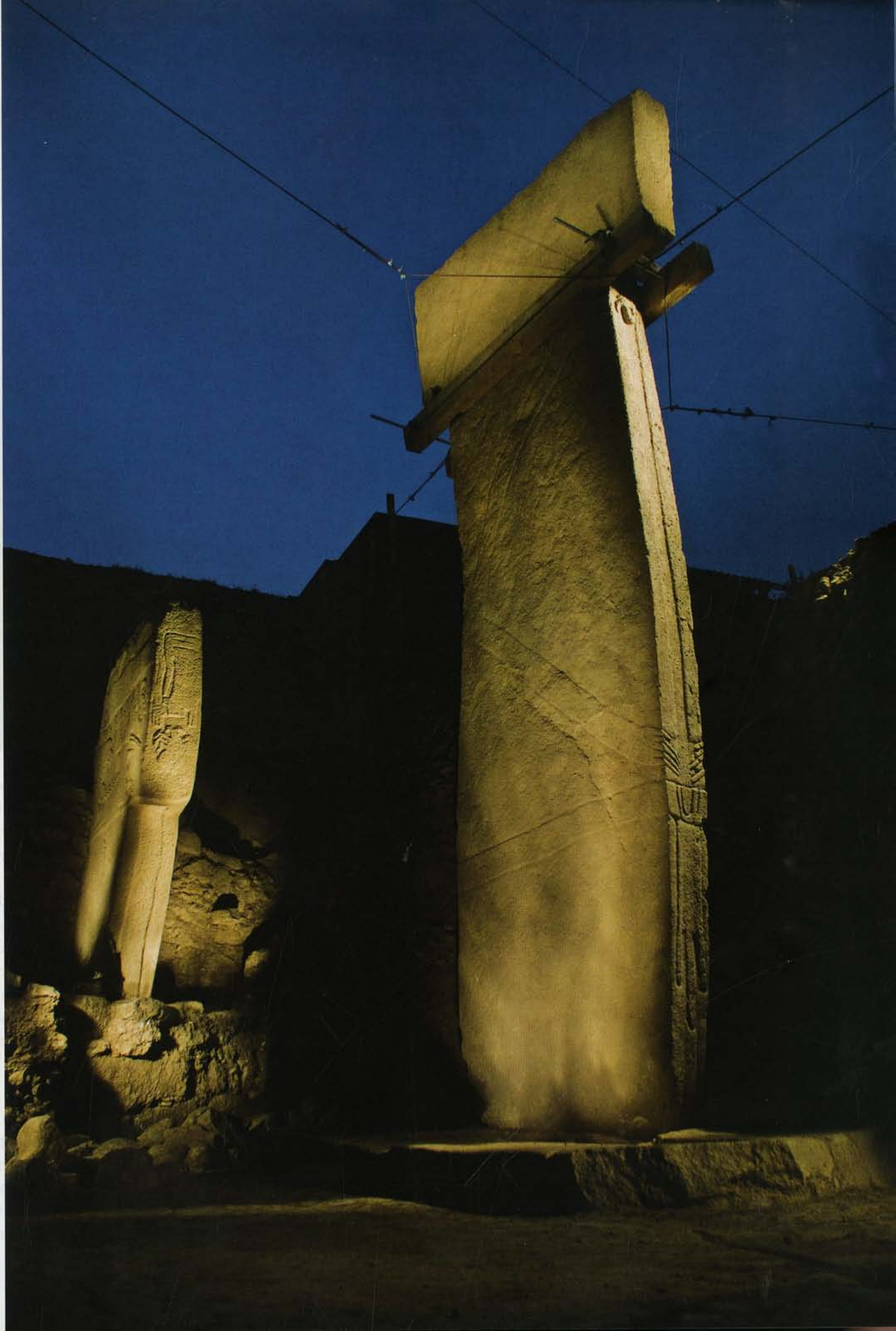
Göbekli Tepe yapılarının temelini oluşturan antropomorfik dikilitaşlar, insanoğlunun ilk defa üç boyutlu olarak betim-

Merkezi dikilitaşlarının
üzerinde sadece insan
kollarının ve ellerinin değil
kemer ve peştemallerin
de varlığı, bu T-biçimli
dikilitaşların antropomorfik
kimliğe sahip olduğunu
gösterdi. Yüzleri hiç
işlenmediği için, bugüne
kadar bilinmeyen amaçlarla
Göbekli Tepe'de toplanan
doğüstü güçlerle ilişkili
oldukları düşünüldü. Fakat
kimdi tasvir edilen bu
insanlar?

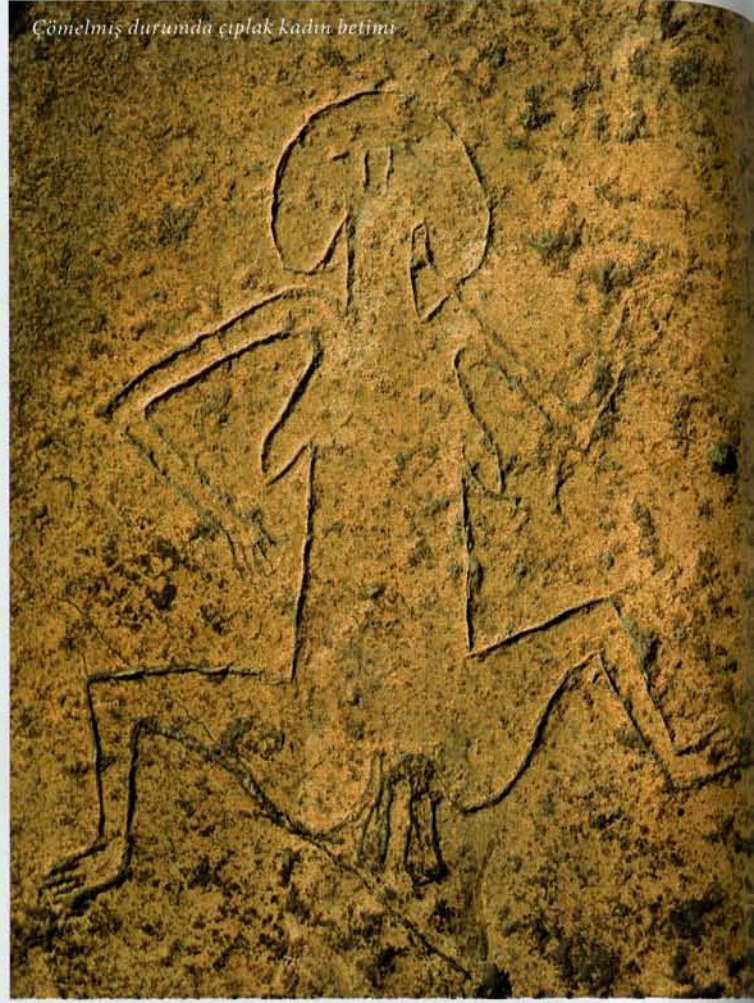
lenmesine yönelik ilk girişimler ve doğal büyüklüklere sahip heykellerin doğal özellikleri gibi, önemli bir zihinsel değişimi yansıtır. İnsan, yapıların merkezinde yer alır, hayvanlar ise göbekli dikilitaş-heykellerinin birer simgesidir. Hayvanlar, artık Paleolitik dönemlerde olduğu gibi inanç sisteminin merkezinde yer almazlar. Bu dikilitaş heykellerin, bu toplulukların atalarını, şamanları veya hatta tanrılarını betimledikleri yönünde bir düşünceye kapılmamızın gerekli olup olmadığı ise cevaplanmayı bekleyen başka bir soruyu ortaya çıkarır.

Göbekli Tepe'den elde edilen zengin buluntuların ortaya çıkardığı yorumlar her açıdan ilginçtir ve her yeni kazı sezonu bilmecenin yeni ipuçlarını ortaya çıkarır. Bu yapıların belirli bir kullanımdan sonra kasıtlı olarak doldurulduğu açıktır. Bu dolgu, yumruk büyüklüğündeki kireçtaşı parçaları ve küçük çakıl taşları ile yapılmıştır. Göbekli Tepe'nin kullanımı ve işlevine ilişkin bir diğer ipucu da yine dolguda bulunan sayısız hayvan kemiğidir. Bu kemikler, bir ziyafete ve büyük miktarlardaki et tüketimine ilişkin önemli bir kanıt sunarlar. Bu ziyafetler dini gerekçelere sahip olsa da, bazı uygulama yöntemleri de vardır. Anıtsal yapıları inşa etmek için, geniş çevrelerden birçok insan biraraya toplanmak zorunda kalmıştır. Etnografik veriler, birkaç farklı grubun biraraya gelerek ürünlerini ve hatta eşlerini değiştirdikleri buluşmanın, en iyi şekilde bu cömert festivaller aracılığıyla gerçekleştiğini ortaya koymuştur. Ayrıca etnografya, farklı toplulukların bu şekilde biraraya gelmesinin sosyal önemini de ortaya koyar. Göbekli Tepe'de rutin bir şekilde tekrarlanan bu festivaller, avcı-toplayıcı grupların ekonomik imkânlarını da ortaya çıkarır. Yeni yiyecek kaynakları ve üretim teknikleri belki de bu vurguya bir karşılık olarak ortaya çıkmıştır. Bu senaryoda, dini inançlar ve uygulamalar, yoğun olarak toprak işleme ve tarıma geçişi benimsemede önemli bir etken olmuş olmalıdır.

Fakat burada toplananlar ve kutlamalar yapanlar kimlerdi? Göbekli Tepe, bugüne kadar kutsal alan rolünü tek başına üstlenmiştir, fakat Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem dini topluluklarına ve bu toplulukların inançlarının ortak alt yapısına ışık tutan maddesel kültürü, Yukarı Mezopotamya ile arasında yer alan güçlü bağlantıları ortaya çıkarır. T-biçimli dikilitaşlarla ilk defa, 1980 yıllarında, günümüzde Atatürk Barajı'nın altında kalan Nevalı Çori yerleşiminde karşılaşılmıştır. Nevalı Çori dışında, Göbekli Tepe'nin II. tabakasında yer alan dikilitaşları hatırlatan daha küçük dikilitaşların yer aldığı üç yerleşim daha vardır: Sefer Tepe, Karahan ve Hamzan Tepe. Ancak buralarda bugüne kadar herhangi bir arkeolojik kazı çalışması yapılmamıştır. Bu alanlar, tek bir kült topluluğuna ait olan yerleşimlerin bir iç çemberini oluşturur. Ancak bu topluluk bu alanlarla sınırlandırılmamıştır.

Bu durum, Yukarı Mezaopotamya'da, Jerf er Ahmar, Tell Karamel, Körtik Tepe, Hallan Çemi, Çayönü, Tell Abr, Mu-

Çömelmis durumunda çıplak kadın betimi

reybet, Dja'de, Nemrik ve Kermez Dere gibi yerleşimlerde geniş bir alanda kullanılan genel sembollerle kanıtlanmıştır. Körtik Tepe'deki mezarlık alan dışında, tüm bu yerleşimler, halka ait olan yapılarla kompleks yerleşimleri ortaya çıkarır. Bu yerleşimlerde bulunan, okların, levhaların ve taş kâselerin yapımında kullanılan yüzey düzleştiricileri, Göbekli Tepe'de bulunanlar gibi hayvanlar ve sembollerle süslenmiştir. Diğer bir bağlantı, Nemrik tipi olarak tanımlanan, hayvan biçimli asa ile gündeme gelmiştir. Bu süslemeler, daha erken dönemlerden son zamanlara kadar bir türlü kavranamayan simgesel dünyaya yönelik yeni bir bakış açısı sunar. Bu simgesel dünya, yazının icadından önceki dönemlere ait bilgilerimizi depolamamıza yardımcı olan önemli bir sistemdir.

Tüm bu ipuçlarını biraraya toplanırsa, Göbekli Tepe'nin oldukça gelişmiş ve farklı inanç sistemine sahip olan avcı toplayıcı topluluklar için önemli bir dini merkez olduğu düşüncesi kesinleşir. Göbekli Tepe'deki anıtsal dini mimari, tarihteki kilit olaylardan biri olan tarım ve hayvancılık hakkındaki kanılarımızı derinden değiştirir. "İlk önce tapınak oluşmuştur sonra kent" cümlesi bu süreç için uygun bir tanımlamadır. ■

*Boğa, tilki ve turna guruplu II nolu taş